

Євгеній Онєгін (скорочено)

Олександр Пушкін

Роман у віршах

Роман починається з присвяти (поету і критику Петру Олександровичу Плетньову).

Пропонуючи на суд друге зібрання пістрявих глав, О. С Пушкін називає свій роман плодом безсоння, легкого натхнення, незрілих і зів'ялих літ, холодних спостережень розуму і гірких нотаток серця.

Глава перша

"Мій дядько чесний без догани,
Коли не жартом занеміг,
Небожа змусив до пошани
І краще вигадать не міг.
Воно й для інших приклад гожий;
Але яка нудота, Боже,
При хворім день і ніч сидіть,
Не покидаючи й на мить!
Яке лукавство двоязике —
Напівживого розважать,
Йому подушку поправлять,
Журливо подавати ліки,
Зітхать і думку берегти:
Коли ж візьмуть тебе чорти?"

"Так у пилюці, на поштових гадав" Євгеній Онєгін — "гульвіса молодий", коли їхав у провінцію до хворого помираючого дядька.

Перед тим, як продовжити розповідь, автор знайомить нас зі своїм героєм.

Євгеній "родивсь на берегах Неви", його батько, "служивши чесно, без пороку", жив у достатку ("три бали він давав щороку"), наробив боргів і розорився. Проте хлопчик все-таки отримав звичайне для його кола виховання і пристойну освіту, хоча досить поверхову. "Ми всі навчались небагато, абияк і абичого",— зауважує з цього приводу Пушкін.

У вісімнадцять років Євгеній міг добре спілкуватись і писати по-французьки, легко танцювати мазурку, міг згадати один-два вірші з "Енеїди" Вергілія і написати в кінці листа латинське "vale", що означає "бувай здоровий".

Він зроду любий мав талант
Про будь-що довго не шукати
В розмові гострого слівця,
З ученим виглядом знавця
В поважних справах німувати
І викликати усміх дам

Огнем нежданих епіграм.

Усього цього було достатньо, аби "в загальнім, присудили хорі: учений хлопець та педант".

Наш герой не любляв вірші, проте був ознайомлений з працями англійського економіста Адама Сміта і міг порозмірковувати про те, як багаті держава.

Але ось у чому Онегін був "справжній геній", що знав він краще всього — так це науку "милування". Її вивчив він досконало і досить рано навчився хвилювати жіночі серця.

Євгенія прийняв вищий світ, кожного ранку йому присилали два-три запрошення на вечірки. І скрізь треба встигти. Ось він у модному ресторані, а ось уже в театрі, на новому балеті. Навівши лорнет на ложі світських дам, він окинув їх нудним поглядом... і позіхнув. Спектакль ще не скінчився, ще лакеї чекають біля під'їзду своїх панів, а Онегін уже поспішає додому, щоб устигти перевдягнутися перед балом.

Разом з нашим героєм ми заходимо в його кабінет. Тут все ніби створено для розкошів. Люльки з янтарними мундштуками, порцеляна (1) і бронза, парфуми у кришталевому флаконі, різноманітні щіточки, пилочки, ножиці.

Господар цього кабінету — великий франт, він по три години проводить перед дзеркалом, але автор не бачить у цьому нічого поганого.

Г ось, перевдягнувшись, Онегін поспішає на бал. Він під'їжджає до пишного будинку, осяяного яскравими вогнями. Стрілою мчить мармуровими сходами і входить до зали. Там уже повно народу, гримить мазурка, бряжчать шпори кавалергарда, літають ніжки пишних дам. З балу Онегін повертається додому вранці, коли Петербург уже прокидається. Стомлений, він спить до полудня, а потім знову до наступного ранку його життя розписане.

Але чи був Євгеній щасливим — "серед блискучих перемог, у насолоді коженденній"? На жаль!

...почуття пригасли юні;
Докучив рано світський шум;
Недовго вабили красуні
Нудьгу його всякчасних дум;
Лукаві зради натомили,
І друзі й журба обманили.

Недугу, яка оволоділа його героєм, Пушкін називає коротко: "подоба англійському спліну, нудьга, по-нашому".

Онегін залишився удома на самоті, взявся писати, та з-під його пера нічого не вийшло. Він взявся читати, але читання йому швидко набридло.

Євгеній був готовий вирушити у мандри, подивитися чужоземні країни, але помер його батько і юрба кредиторів почала насідати на сина. Незабаром прийшла звістка, що дядько Євгенія слабкий і хотів би перед смертю з ним побачитись. Євгеній стрімголов помчав у село, "і позіхав заздальгідь, приготувавшись лукаво заради грошей до оман". Але приїхавши, він уже не застав дядька живим.

Успадкувавши великий маєток, Онегін оселився в селищі. Спершу йому там все здавалось новим і цікавим, але це не довго продовжувалось і незабаром

Збагнув він істину сумну,
Що й на селі відради мало,
Хоч там ні вулиць, ні двірців,
Ні карт, ні віршів, ні балів.
Знову на нього чатувала нудьга.

(1) Порцеляна— фарфор.

Глава друга

Між тим "село, де нудьгував Євгеній, було мов створене для втіх". Панський будинок стояв самотою на березі річки, оточений великим садом, захищений горою від бур і вітрів. Удалині рябіли квітами луки і колосились золоті поля. Будинок був витривалий і міцний, "під старовинний мудрий смак": високі кімнати з "кахляними" грубками, на стінах — портрети царів. Тут його дядько років сорок сварився з ключницею і дивився у вікно. У книжковій шафі небіж знайшов лише подерту видаткову книгу (1) та календар 1808 року: "старий, багато мавши справ, до інших книг не заглядав".

Євгеній взявся за господарські справи, задумавши провести реорганізацію, внести зміни до кращого: "ярмо кріпацької роботи легким податком замінив". Однак його нововведення викликали невдоволення місцевих поміщиків. Спочатку вони намагались ближче познайомитись з новим сусідом, але Євгеній, лише побачивши на дорозі їхній екіпаж, ту ж мить непомітно їхав геть. Врешті-решт всі залишили свої спроби заприятелювати з ним, вирішивши, що їх новий сусід "неук, химерує, він фармазон" (що означає: вольнодумець, нігіліст).

Тієї ж пори приїхав у своє селище, що знаходилося по сусідству з селищем Онегіна, молодий Володимир Ленський:

Красунь, стрункий, як очерет,
Поклонник Канта і поет.
Він у Німеччині туманній
Засвоїв, ученик палкий,
І дух тривожний та чудний,
І волелюбні поривання,
Натхненну щохвилини річ
І чорні кучері до пліч.

Ще не розбещений світом, вражений і романтичний, душа "тривожна, чиста і невинна", він вірив у чисте кохання і святість дружніх уз. Шанувальник поетів Шіллера і Гете, Ленський оспівував у своїх віршах величні почуття. Так же, як і Онегін, він уникав товариства місцевих поміщиків, їхні розмови "про сіножаті, про вино, про псарню, про своє майно" були нецікавими для нього. Незважаючи на відмінність характерів ("тьма і промінь, пісні і проза, лід і племін"), Онегін і Ленський сподобались одне одному і незабаром стали нерозлучними друзями.

Ленський відкриває другові свою сердечну таємницю: він зачарований Ольгою Ларіною, він її кохає, "свою простосердечну совість поет одверто викривав", "дочасний інвалід любові", Онегін з повагою й інтересом вислухав сповідь Ленського.

Ленські і Ларіни були сусідами, і батьки давно мріяли про шлюбний союз своїх дітей. Молодша донька Ларіних — Ольга:

У глушині, невинна й чиста,
Вона в смиренності села
Під рідним доглядом цвіла
Як та конвалія пашиста,
Незнана в тінявій імлі
Метеликові і бджолі.

Блакитноока, весела, з білявим, наче льон, волоссям, вона була повною протилежністю своїй старшій сестрі Тетяні, якій О. С. Пушкін присвячує такі рядки:

Тож названо її Татяна.
Ні врода, що в сестри цвіла,
Ні свіжість на виду рум'яна
У ній привабить не могла.
Печальна, дика, мовчазлива,
Неначе сарна, полохлива,
Вона росла в сім'ї своїй,
Немов би зовсім у чужій.

Її ніколи не цікавили ні веселі дитячі ігри і розваги, ні звичайні заняття сільських панночок: рукоділля, ні розмови про моду і міські новини. Татяна любила зустрічати схід зорі, вийшовши на балкон, полюбляла у нічній темряві слухати "жахливі" повісті своєї няні, вона рано почала зачитуватись романами Річардсона і Руссо і часто засинала з томиком роману під подушкою.

Батько Татяни, Дмитро Ларін — "добряга милий" — не ставився надто серйозно до захоплень своєї доньки, а мати в молоді роки сама була без ума від Річардсона, правда, не тому, що прочитала його романи, а тому, що княжна Аліна, її двоюрідна сестра з Москви, часто згадувала їх. У ті часи матінка Татяни, хоча й була вже нареченою, таємно зітхала по іншому — якомусь-то франтові, котрий був гравець і гвардії сержант. Вона вийшла заміж не по любові і була відвезена в чоловікове селище, спочатку не могла звикнути до сільського життя, рвалась і плакала, трохи була не розвелася з чоловіком, але поступово звикла, навчилась вести господарство і відкрила для себе таємницю, як можна керувати чоловіком.

Чоловік її любив, ніколи не втручався у жінчині розпорядження, у домашньому побуті вони зберігали звички і традиції обої старовини: любили вечорами приймати гостей, на Масницю (2) пекли масні млинці і двічі на рік говіли. Так вони жили, обоє старіючи, коли раптом батько сестер Ларіних помер. Повернувшись до рідних пенатів, Ленський вже не зостав в живих сусіда, який так мріяв дочекатись дня, коли віддасть свою Ольгу за Володимира Ленського.

(1) Видаткова книга — книга господарчих витрат.

(2) Масниця— Масленница (рос).

Глава третя

Палко закоханий в Ольгу Ленський всі вечори проводив у Ларіних. У відповідь на здивування Онегіна: що цікавого знайшов його друг у товаристві цієї родини, де тільки й розмови, що "про дощ, про скотний двір, про льон", Ленський відповідає: "Я світ ваш людний зневажаю; серед домашнього гнізда я можу..." Здивований Євгеній просить представити його цій родині.

І ось знайомство відбулось. На зворотному шляху від Ларіних Онегін ділиться враженнями з Ленським:

"Скажи: котра із них Татьяна?" —

"А та, задумлива, смутна

І мовчазлива, як Світлана,

Що все сиділа край вікна". —

"Невже ти в меншу залюбився?" —

"А що?" — "На другій я б спинився,

Коли б поетом був, як ти..."

Між тим візит Онегіна у будинку Ларіних збудив багато розмов між людьми: було вирішено, що у Татьяни з'явився жених, говорили навіть, що справа домовлена і ось-ось призначать строк весілля. Татьяна слухала ці пересуди з досадою, але потай думала про Євгенія з "чаром якимось незрозумілим".

Прийшла пора — любов явилась.

Так зерно під огнем весни

Росте з земної глибини.

Давно палало поривання,

Уяві снівся молодій

Чуття палкого дар страшний;

Давно сердечне умління

У груди стиснені лилось,

І ждала дівчина... когось.

Діждалася... Відкрились очі;

"Це він!" — подумала вона.

Татьяна, не знайшовши спокою, вирішує написати листа Онегіну. У найтяжчу ніч у своєму житті, перед тим як почати лист, вона розмовляє з нянею. І на запитання панночки — чи любила вона коли-небудь і як вона вінчалась, — няня відповідає, що її Ваня був молодший за неї, сваха ходила два тижні, і батько благословив.

Тут няня похопилась, вона примітила, що паняночка не слухає її. На запитання старої, що з нею, Таня зізналась, що закохана. Вона просить:

"Іди, саму мене покинь.

Подай перо мені й чорнило

Та стіл присунь; добраніч, мила,

Прощай!"

Татьяна пише листа Онегіну.

У ліричному відступі О. С. Пушкін вигукнув: "А хто ж, Татьяно, прочита?" Він жаліє свою героїню, лле разом з нею сльози, розуміючи, що вона віддала свою долю "у руки модному тирану".

Автор просить читачів вибачити Татьяні, "що уява вогняна заповонила розум жвавий", вона ж така довірлива, від природи обдарована серцем, "палким і ласкавим", і так кохає! На відміну від холодних і неприступних великосвітських красунь, вона вся як на долоні, кохає "без роздуму".

І ось перед нами лист Татьяни, написаний по-французьки. (Донині про жіночу любов не висловлюються по-російськи, примічає Пушкін.)

Лист Татьяни до Онегіна

Я вам пишу — чи не доволі,

Що можу вам іще сказать?

Тепер, я знаю, в вашій волі

Мене презирством покаратъ.

Та як мене в нещасній долі

Хоч пожаліти ви ладні,

То відгукнетесь мені.

Спочатку я мовчать хотіла;

Повірте: сором свій од вас

Я б заховала навсякчас,

Коли б надія хоч бриніла

Лиш раз на тиждень, в певний час,

У нашім домі стріти вас,

Щоб тільки слухать вашу мову,

Слівце сказати,— а за тим

Все думать, думать об однім

І зустрічі чекати знову.

Та ви гордуєте людьми,

Вам на селі і тяжко, й душно,

А ми... нічим не славні ми,

Хоч вам і раді простодушно.

Нащо ви прибули до нас?

У самоті села глухого

Ніколи б я не знала вас,

Не знала б я стражданія цього.

Душі дівочої тривогу

З часом приборкавши (хто зна?),

Могла б я з іншим шлюб узяти

І стала б дітям добра мати

І вірна мужеві жона.
Не ти!.. Ні, серцем полюбила
Лише тебе навіки я!
Так вища рада присудила...
То воля неба: я твоя;
Життя могого всі години —
Порука зустрічі одній;
Сам Бог послав тебе, єдиний,
Повік ти охоронець мій...
У снах мені ти привиджався,
Незримий, душу ти палив,
Твій дивний зір мене томив,
Твій голос в серці відбивався.
Давно... ні, то було не в сні!
Ти увійшов, і я впізнала,
Вся обімліла, запалала,
Шепнула: він явивсь мені!
Чи правда ж: я тебе вчувала,
Зо мною вів розмову ти,
Коли я бідним помагала
Або молитвою втішала
Тривожні муки самоти?
Хіба крізь морок замілілий
Не ти, неначе привид милий,
У цю хвилину промайнув
І став тихенько в узголов'ю?
Не ти з відрадою й любов'ю
Слова надії тут шепнув?
Хто ти: чи ангел мій ласкавий,
Чи спокуситель мій лукавий;
Розвій ці сумніви до дна.
Таж, може, все це марні болі,
Душі дівочої мана!
І зовсім інший вирок долі...
Але дарма! Тобі свою
Віднині душу доручаю,
Перед тобою сльози ллю,
Твого заступництва благаю...
Ти уяви: я тут сама,
Ніхто мене не розуміє,
В знемозі думка туманіє,

І порятунку вже нема.
Я жду тебе: єдиним зором
Надії в серці оживи,
Чи сон гнітючий мій урви,
На жаль, заслуженим докором!
Кінець! Перечитать боюсь...
На серці сором, страх і мука...
Але ні з чим я не таюсь,
І ваша честь мені порука.

Настав ранок. Запечатавши лист, Татяна просить вірну няню послати свого онука з ним до Євгенія.

Минув день, а відповіді все не було. Настав другий — все так само. Приїхав Ленський — але один, без друга... Душа Татяни страждає, сльози застилають очі... Та раптом почувся тупіт кінський... все ближче і ближче... і ось Євгеній тут! Татяна в паніці біжить у сад. У саду кріпосні дівчата збирали ягоди і співали пісні.

(Пушкін між тим пояснює: співали вони по панському указу, аби зайняті співом дівочі вуста не могли їсти ягоди.)

Справившись нарешті з хвилюванням, Татяна пішла алеєю парку — і тут... перед нею постав Євгеній, ніби грізна тінь.

Глава четверта

Переживши розчарування юності і втративши цвіт душі, Євгеній уже давно не відчував ні до кого палких і жагучих почуттів, "а волочився як-небудь, відмовлять — миттю утішався, зрадять — радий відпочити". Його відносини з жінками нагадували поведінку гостя, що сів заради нудьги грати в карти.

Однак, отримавши послання від Татяни, Онегін був зворушений. На якусь мить щось сколихнулось в його серці. Але це були лиш хвилинні порухи душі.

Татяна і Євгеній зустрілися. Онегін зізнається, що її щирий лист, її відвертість, "у серці підняла вона чуттів колишніх вир яскравий" і примушує відповісти таким же щирим зізнанням-сповіддю. Він запевняє дівчину, що якби вирішив стати "отцем і мужем" і обмежитись домашнім колом, то не шукав би собі кращої пари. Але, на жаль, таке життя не для нього:

Та я не створений для раю,
Йому чужа душа моя;
Сама довершеність ви, знаю;
Що ж! — вас не вартий зовсім я.
Повірте (совість в тім порука),
З одруженням нам буде мука.
Я, хоч і як любив би вас,
Як звикну — розлюблю в той час;
Зачнете плакати: ваші сльози
До серця не дійдуть мого,

А роздратують лиш його.

Він такий, який він є, запевняє він закохану дівчину ("Душі тепер не воскресиш..."), любить її — лише "любов'ю брата". Пройде час, і все забудеться, вона ще знов полюбить,— вмовляє Євгеній Татяну.

Вона, крізь сльози, мовчки його слухала і, коли він завершив свою "сповідь", не заперечивши ні слова, встала. Опираючись на руку Євгенія, вона повернулась до будинку, і ніхто не помітив її душевних мук. З тих пір спокій залишив Татяну, вона бліднучи в'яне. Тут О. С. Пушкін залишає цю сумну тему, щоб розвеселити уяву читача картиною щасливого кохання.

Все більше зачаровуючись предметом своєї ніжної пристрасті, Ленський ні на крок не відходить від Ольги. Усамітнівшись, вони задумливо сидять над шаховою дошкою, і Ленський через неуважність бере пішаком свою ладью, іноді Володимир читає Ользі вслух роман і справно прикрашає альбом своєї коханої палкими віршами-освідченнями.

Іронізуючи над альбомами повітових панночок, куди подруги чи військові писаки заносять любовні віршики, Пушкін пише про вірші Ленського: він пише про Ольгу, його перо дише коханням.

А що ж наш Онегін? Після розмови з Татяною він живе безтурботно, насолоджуючись сільським життям: прогулянки верхи в лісі, глибокий сон, іноді поцілунок молодій білявці, розкішний обід, пляшка світлого вина, читання, самотність, тиша — ось святе життя Євгенія.

Після короткого північного літа настала осінь.

І ось за листопадом уже прийшла зима, тріщать морози, ріка вкрилась кригою — для глушини це стомлива пора, коли можна хіба що читати, перевіряти господарчі витрати та проводити час за грою в більярд. Озброївшись кием, Онегін зранку грає, а ввечері чекає Ленського на обід.

Одного з таких вечорів, коли в каміні вже згас вогонь, за келихом вина Онегін наче ненароком запитує друга: "Ну що сусідки? Що Татяна? Що твоя жвава Ольга?" Ленський згадує, що Євгенія запросили в гості до Ларіних: наступного тижня іменини Татяни — Тетянин день. Він знову згадує Ольгу: його кохана та її мати просили Онегіна приїхати. Ленський був щасливим. Це й не дивно, бо через два тижні було призначено весілля. Ольгу з Ленським пов'яжуть узи Гіменея. Він кохав і був коханим.

Глава п'ята

Татяна любила російську зиму, любила хрещенські вечори з гаданнями при зорі. Вона їм вірила, як вірила в сни і народні прикмети: котик, що лапкою вмивається,— до гостей, швидкий заєць, що перебігає дорогу, приносить нещастя, а Побачивши зірку, що падає в небі, треба загадати бажання.

На крещення вночі, поклавши під подушку дівоче дзеркальце, Татяна засинає і бачить дивний сон. Оточена імлою, вона йде по засніженому полю. Перед нею серед заметів кипить розбурханий струмок — через нього перекинуто дві хиткі жердини. Татяна зупиняється, не знаючи, як перебратись. І раптом — замет заворушився і на допомогу їй приходить — хто б ви думали? — добрий геній російських казок Михайло

Іванович Топтигін, великий кудлатий ведмідь. Подав лапу, він допомагає дівчині перейти через бурхливий струмок. Таня кинулася навтьоки — ведмідь за нею. Перед ними непрохідний, занесений снігом ліс. Провалюючись у пухкий сніг по коліна, Таня вже не в силі бігти. Ведмідь підхопив дівчину і несе, поки між деревами не з'явився вбогий курінь. Татьяні сниться, що вона в курені, а навкруги — чудовиська: відьма з козячою головою, хтось з рогами і собачою пикою, хтось із головою півня.

Але раптом — о жах! — кого ж бачить Таня серед всієї цієї братії? За столом сидить Євгеній, і, судячи з усього, він тут господар: знак покаже — і всі клопочуться, засміється — і всі регочуть.

Вся ця бісівська нечисть пред'являє свої права на налякану до смерті дівчину, змагається за неї з тим, хто їй назавжди милий і дорогий. Але її суджений розганяє бісівську ватагу. Здавалося б, нарешті вони самі... Та ні — заходить Ольга, за нею Ленський. Онегін, невдоволений приходом незваних гостей, вхопив великий ніж — і вмить убитий Ленський.

Пролунав жахливий крик — і Татьяна прокинулася від страху. Кілька днів її хвилювало дивне сновидіння, його смисл їй здавався зловіщим.

Настав Тетянин день... У будинок Ларіних з самого ранку почали з'їжджатись гості. Ось повітовий франтик Петушков; ось порадник у відставці Флянов, пліткар, старий шахрай, ненажера, хабарник і блазень; а ось мосьє Тріке, дотепник, недавно із Тамбова, в окулярах і рудій перуці. Гості не слухають один другого, всі кричать, сміються, сперечаються і пишать, нагадуючи товариство з Таніного сну.

Враз розчиняються навстіж двері і серед шуму з'являється Ленський, за ним входить Онегін: їх садять навпроти Тані:

Бліда, як місяць-молодик,
І тріпотливіша від лані,
Вона не зводячи повік,
Немов застигла: дише важко,
Горить огнем; їй душно, тяжко;
Вітань запізнених гостей
Вона не чує, із очей
Сльоза политися готова...

Роздратований Євгеній, що не любив дівочих сліз, вирішує помститися Ленському, що затягнув його до Ларіних. Він починає залицятися до Ольги. Події цього вечора розвиваються так, що відчувається: наближається неминуча катастрофа.

Пам'ятаючи про свої наміри подратувати Ленського, потай посміхаючись, Онегін не відходить від Ольги: і вальс, і мазурка, і котильйон — його.

Онегін Ольгу вибирає,
Схилившись, ніжно промовляє
Якийсь банальний мадригал
І руку тисне. Юний пал
Дівочих гордощів розлився

Рум'янцем на її щоках.

Ленський все бачить і не може повірити власним очам:

Що чує він? Вона могла...

Іще дитя,— а вже зрадлива,

Уже кокетка пустотлива!

Уже навчилась хитрувать,

Уміє слово вже ламать!

Не в силі стерпіти образу, він залишає Ларіних, вирішивши, що тільки — "дві кулі — рада лиш одна, щоб змити кривду цю до дна".

Глава шоста

Досягши мети, переживши солодку мить помсти, Онегін втратив будь-який інтерес до свята і поїхав додому.

Бал скінчився. У домі Ларіних все обійняв сон. Не спить лише Татяна. Недобре передчуття хвилює її душу, ревнива туга здавила серце. Вона ніби передбачає трагічну розв'язку.

Тільки-но настав ранок, до Онегіна прибув сусід Ленського, Зарецький — у минулому відомий дуеліст, бешкетник і гравець, а нині, за словами автора, надійний друг, поміщик мирний і навіть чесний чоловік. Зарецький з'явився з запискою від Ленського — це виклик на дуель. Онегін зараз же, без зайвих слів, відповідає, "що завжди радий він". Одначе, коли секундант Ленського пішов, Євгеній себе гостро засудив. Він звинувачував себе за те, що так нерозважно чинив і посміявся над другом. Те, що можна подарувати поетові, не можна вибачити зрілому і тверезому чоловікові, яким Онегін вважав себе. Йому б миролюбиво розійтись із Ленським. Але "серце слухати своє фальшивий сором не дає", Онегін приймає виклик, не змігши протистояти поглядам суспільства. Таким чином, непоправне повинно статись.

Тим часом Ленський вдома з нетерпінням чекає відповіді і полегшено зітхає, коли Зарецький привозить згоду Онегіна. Тепер всі сумніви вирішено.

Перед поєдинком Ленський вирішує відвідати Ольгу, думаючи збентежити кокетку своєю появою. Однак нічого подібного! Ольга жвава, безтурботна, така яка й була. Нічого не підозрюючи, Ольга докоряє Ленського за ранній від'їзд з балу. Перед її ясным поглядом він вже готовий просити вибачення за безпідставні підозри. Ленський щасливий, він майже забув про свої ревності, але не сміє сказати Ользі, що має відбутися дуель. Настав час розпрощатись. Серце Ленського розривається від туги, він ніби передчуває, що бачить свою Оленьку востаннє.

Приїхавши додому і приготувавши пістолети до поєдинку, Ленський засвітив свічку і взявся за перо.

У той час, коли Ленський у віршах прощався з Ольгою, його супротивник спав мертвецьким сном і ледве не проспав дуель. Взявши з собою в секунданти служника, Онегін поспішав до старого млина — до місця поєдинку. Ленський уже давно нетерпеливо на нього чекав. Ось блиснули пістолети, колишні друзі, а тепер супротивники поскидували свої плащі. Зарецький порухав тридцять два кроки, кожен

взяв свій пістолет. Почали сходитись, Євгеній перший підняв пістолет, зробив ще п'ять кроків назустріч. "І Ленський теж підводить бронь". Та пролунав постріл Онегіна. Виронивши з рук пістолет, Ленський замертво падає на сніг, поранений в груди навиліт. Онегін став, хоч і мимоволі, але вбивцею свого друга...

Кладе собі на груди руку
І падає. Туманний зір
Відображає смерть, не муку.
Так іноді по схилу гір,
У сьайві раннього світила,
Поволі падає сніжна брила.
Облитий холодом страшним,
Онегін нахилився над ним,
Говорить, кличе... та намарне:
Його немає вже. Співець
Найшов дочасний свій кінець!
Дихнула буря, квіт прегарний
Зів'яв на ранішній зорі,
Погас вогонь на вівтарі!..

Ленського похоронили біля струмка, де дві осики зрослися корінням,— там у густій тіні йому поставили скромний пам'ятник.

Описавши загибель свого героя, О. С. Пушкін у ліричному відступі прощається зі своєю власною юністю.

Він дякує своїй юності за насолоду, за сум, за милі муки, за життя, за бурі, за бенкети, за все, за всі дари. Звертаючись до свого натхнення, поет просить як завжди хвилювати його уяву, не дати охолонути душі, озлобитись і зачерствіти.

Глава сьома

Після трагічної дуелі пройшов час. З тугою і сердечним каяттям Євгеній поспіхом залишає селище. І ось уже після зими з її сумними подіями іде весна.

Весняним гонені промінням,
Із гір потоками сніги
Вже позбігали з буркотінням
На позаливані луки.
Крізь ясний сон природа мила
Свій ранок усміхом зустріла.

Автор веде нас до струмка, де чути його дзюрчання і де в тіні двох старих осик під могильним каменем покоїться Ленський.

Сюди, бувало, приходили сестри Ларіни і, обійнявшись, плакали над могилою. Зараз могила забута і немає на ній вінка. Все перемінилось, і Ольга недовго сумувала.

Мій бідний Ленський!
Сумування
Було не довге по тобі.

Не молодій, квітучій панні
Без краю плакати в журбі.
Шкода! Найшовся скоро другий,
Що юне серце, повне туги,
Любовним шепотом приспав,
Улан її зачарував.
Улан скорив її красою...

Вийшовши заміж, Ольга від'їжджає з чоловіком у полк, а Татяна залишається одна. "І в цій жорстокій самотині сильніш любов її горить" — вона не може забути Євгенія. Як тінь, бродить Татяна в опустілому саду. Одного разу ввечері, гуляючи, сама й не знає як, вона вийшла до маєтку Онегіна. Вона спитала ключницю Євгенія Анисью, чи не можна побачити панські покої. Та веде панночку в будинок. Таня бачить кімнати, де зовсім недавно жив Євгеній: більярд і забутий на ньому кий, камін, де сидів біля вогню Онегін, кабінет, повний книг, з портретом Байрона на стіні. Вона просить дозволу прийти знову, годинами переглядає книги, їх добірка спочатку здається їй дивною, але поступово вона захоплюється читанням. На сторінках книг залишилися помітки Євгенія, відкреслені місця — і Татяна потроху починає ясніше розуміти того, "кого судилось полюбити, кому віддати пал сердечний". Оцінка її була суворою:

Дивак сумний і небезпечний,
Що в небі чи в безодні зріс,
Цей ангел чи гордливий біс,—
Що ж він? Наслідування вдале,
Нікчемна тінь? Невже-бо він
В плащі Гарольдовім Москвин,
Химер чужих тлумачник дбалий,
Слів модних збиранка нова?
Чи не пародія, бува?

Між тим матінку Татяни все більше турбувала невлаштованість Тані: Ольга, молодша, давно вже влаштована, а старша всім женихам відмовляє, все сумує та бродить лісом. Було вирішено взимку везти доньку в Москву, "на ярмарку наречених".

Літо швидко промайнуло, за ним і осінь золота, настала чарівниця-зима. Настав час збиратися у путь. Поклали домашній скарб: всі ці каструльки, стільці, сундуки, варення в банках,— зайнявши три вози, запрягли коней, до воріт вийшла челядь проститися з панею та панночкою.

Проклинаючи російське бездоріжжя, Пушкін мріє про ті часи (років через п'ятсот), коли Росію перетинатимуть шосейні дороги, чавунні мости висітимуть понад водою і на кожній станції буде корчма. І хоч взимку дорога незрівнянно легша, Ларіні добирались до Москви сім діб.

І ось нарешті вони в'їжджають у білокам'яну Москву. Пушкін не може втриматись, аби не захопитись картиною, яка їм відкрилась, і не сказати столиці хвалебне слово. Візок Ларіних, стрибаючи на вибоїнах, мчить Тверською. Мимо проносяться будки,

баби, хлопчаки, лавки, ліхтарі, палаци, сади, монастирі. Через годину-другу вони зупинилися в Харитоніївському провулку, де жила тітка Татъяни — та сама княжна Аліна. Після першого шумного дня поцілунків і запитань про новини Таню почали знайомити з багаточисельною ріднею. Що не день — то якийсь званий обід... і бали, бали.

Спочатку місцеві панночки вважають Таню дивною, блідою і худю, а потім дружаться із нею, цілують, кучері по моді збивають і довіряють свої сердечні таємниці.

Татъяна ж мовчки свою таємницю зберігає, ні з ким нею не ділиться. Світська метушня і балаканина подруг нових здаються їй нудними, вульгарними.

Одного вечора Татъяну привозять на бал у Дворянське зібрання. Почуваючи себе тут чужою, думками вона лине в своє селище, "де самотинності куток", де "в тінях липових алей" вона Євгенія зустріла.

Поміж тим, поки Татъяна мріє про Онегіна, тітки помічають, що з їхньої небаги не зводить очей якийсь поважний генерал. На цьому автор залишає свою героїню, привітавши її "з перемогою", аби повернутися до неї через вісім років.

Глава восьма

Початок глави Пушкін присвячує музі, котра вперше прийшла до нього "в садах Ліцею". У ці часи вона оспівувала дитячі веселощі, славу нашої старовини, і трепетливі серця сні. Її поблажливо зустрів світ і помітив навіть старий Державін. Поет приводив свою музу на шумні бенкети, де за чашою вина вона оспівувала його друзів, муза була з ним у горах Кавказу, в глушині сумної Молдавії і, нарешті, постала повітовою панночкою, з сумною думою в очах, з французькою книгою в руках. Це Татъяна Ларіна, яку О. С Пушкін підніс у сан музи.

Між подіями сьомої і восьмої глав минуло вісім років, і ми бачимо музу поета на балу:

Була вона не гомінлива,
І не холодна, й не кваплива,
Без гри зухвалої в очах,
Без нарочитості в речах,
Без тих-от витівок манірних,
Без мавпування рис чужих...
Вона була з-поміж усіх
Зразком усіх чеснот добірних...

Але хто це в юрбі стоїть? Цей чоловік здається тут, на балу, чужим. Хто він? Чи невже Онегін? Яким чином він сюди потрапив? Після трагічної загибелі Ленського

Заволоділа ним рухливість,
Жага небачених країв
(Болюча, визнаймо, властивість,
Свідомий хрест однаків).
Покинув він спадкові ниви,
Дібровний морок мовчазливий,

Де тінь скривавлена за ним
Ходила з присудом німим,
І подорож почав без цілі,
В якімсь тривожнім почутті;
Та, як і все у цім житті,
І мандри стали вже немілі;
Отож прибув оригінал,
Як Чацький, з корабля на бал.

А на балу тим часом з'являється нова гостя: "Шептання виповнило зал".

До неї тислись дами ближче,
Бабусі посміхались їй;
Мужчини кланялися нижче,
Ловили зір її ясний,
Панни проходили тихіше,
І задирав за всіх пишніше
І носа, й плечі генерал,
Що з нею увійшов на бал.

Ця дама Євгенію когось нагадує, "чию ходу і мову, чиє лице немовби знав". "Ти б, князю, часом не сказав, хто то в береті малиновім з послом іспанським там сидить?" — запитує він князя Н. Князь здивований. Очевидно, Євгеній давно не був у світі і не знає, що ця дама його (князя) дружина, Татьяна Ларіна. Він підводить Онегіна до дружини.

Княгиня, вбачивши його,
Відчула дивне хвилювання,
Повита трепетом палким,
Та жодним поглядом своїм
Не виявила почування:
Зберігся в неї рівний тон,
Смаку хорошого закон.

Євгеній вражений. У цій великосвітській красуні, що тримається з холодним достоїнством, він не може знайти і сліду тої наївної закоханої дівчини, якій, "обравши путь добролюбиву, читав він проповідь зичливу". Чи це та сама Татьяна?

Онегін залишає бал і з душевним смутком їде додому.

Вранці йому приносять запрошення князя на вечірку. Євгеній рахує години до бажаної зустрічі: лишено пробило десять, як він уже мчить до княгині. У будинку князів Н зібрався цвіт столиці — вся знать. Як "відмінилася" Татьяна, як вона ввійшла в роль господині, "законодавиці балів"! Неприступна богиня, навіть без тіні кокетства, невже він колись хвилював її серце? Онегін кожного дня приїздить у будинок Татьяни, він закоханий у неї. Але, на жаль, вона його не помічає, в усякому випадку, не вирізняє аж ніяк поміж інших. Сподіваючись отримати хоч якийсь натяк на взаємність, Євгеній пише Татьяні лист.

Лист Онегіна до Татьяни

Я знаю все: образить вас
Моя печальна таємниця.
Яким презирством загориться
Ваш погляд, гордий повсякчас!
Чого я хочу? І для чого
Відкрию душу вам свою?
Для сміху, може, ще й лихого,
Я тільки привід подаю!
Випадком вас колись зустрівши,
В вас іскру ніжності вловивши,
Я їй повірити не смів:
Не дав зростати звичці любій;
Свою набридлу волю в шлюбі
Я втратити не захотів.
Іще одно нас розлучило...
Нещасна жертва, Ленський впав...
І все, що серце полюбило,
Від серця геть я відірвав;
Чужий усім, на самотині
Я думав: воля й супокій
Замінять щастя. Боже мій!
Як помиливсь, як мучусь нині!
Ні, бачити щохвилі вас,
Ходити вслід, як тінь незрима,
Ваш усміх, погляд повсякчас
Ловить жадібними очима,
Ваш голос чути, розуміть
Усю довершеність безкраю,
У муках перед вами мліть,
Блідніти й гаснуть... о мій раю!
Та не для мене це: щомить
Слідкую марно я за вами;
Життя іде, життя летить,
А я розтрачую без тями
Від долі визначені дні.
Вони вже й так тяжкі мені.
Я знаю: довго не страждати,
Земна кінчиться путь моя,
Та мушу вранці певність мати,
Що вас удень зустріну я...
Боюсь: в мольбі моїй смиренній

Побачить ваш суворий зір
Підступні хитрощі мерзенні —
І чую гнівний ваш докір.
Коли б ви знали, як жахливо
Таїти пристрасну любов,
Палать — і розумом гнівливо
Бентежну гамувати кров;
Хотіть коліна вам обняти
І, припадаючи до ніг,
Мольби, признання виливати,
Все, все, що висловити б міг,—
А навіч холодом жорстоким
І мову, й погляд повивать,
Спокійно з вами розмовлять,
Дивитися веселим оком!..
Та годі вже: з собою сам
Не встою більше в боротьбі я;
Нехай мана — моя надія,
Та віддаюсь на волю вам.

Ми бачимо, що Онегін, розкриваючи перед Татяною душу у цьому листі, зовсім не схожий на того столичного денді, котрий у нетрях сільського саду із заздрісною самовпевненістю прочитав Татяні "сповідь".

Лист написано, але даремно Онегін чекає відповіді — її немає. Він пише другий лист, третій — все марно. Євгеній їде в одне зібрання і зустрічає там Татяну. Він здивляється в її обличчя, сподіваючись помітити у ньому сліди збентеження, та бачить лиш слід гніву.

Розуміючи, що немає надії, Онегін знову залишає світ і стає відлюдкуватим. Він читає все підряд, але його думки літають далеко, намагається писати ліричні вірші, але дарма. Минали дні. Зима завершувалась. Відчувався прихід весни. Одного з таких днів Онегін, котрий не став поетом, не помер, не збожеволів, не витримав і примчав до своєї Татяни.

Не зустрівши нікого у вітальні, він іде далі — знов нікого — і бачить нарешті Татяну:

Княгиня перед ним одна,
Сидить неприбрана, сумна,
Листа задумано читає,
І по лицю її стіка
Гарячих, тихих сліз ріка.

Перед Євгенієм колишня Татяна, в її очах він помічає німий докір. "Німий від каяття й тривоги" Онегін упав до її ніг. Після довгого мовчання, не забираючи руки від його вуст, вона нарешті тихо вимовляє:

"Доволі, встаньте. Мить зайшла
Сказати все нелицемірно.
Чи впам'ятку, Онегін, вам,
Як ми в алеї сам на сам
Зустрілися, і так покірно
Ваш осуд вислухала я?
Настала ж черга і моя.
Тоді — чи правда ж? — у пустині,
Вам, вихованцеві Москви,
Була не люба я... Та нині
Чому так одмінились ви?
Чому впадаєте за мною?
Чи не тому, що між юрбою
Ношу уславлене ім'я,
Що княжий титул маю я?
Що муж скалічений у бої,
Що нас за те цінує двір?
Тому, що людський поговір,
Моєю втішений ганьбою,
Вам славу міг би голосну
Створити легко в мить одну?"

Зізнаючись, що ще його кохає, що готова віддати модний будинок, "нікчемну розкіш маскараду" за те, щоб повернуть минуле, тим більше Татяна приймає для себе рішення:

"Я вийшла заміж. Без пихи
Я вас прошу мене лишити.
Я знаю: в вашім серці єсть
І гордість, і справдешня честь.
Я вас люблю (пощо таїти?),
Та з ним я стала до вінця —
Зостанусь вірна до кінця".

З цими словами вона залишає Євгенія. У цю ж злу для свого героя хвилину залишає його і О. С. Пушкін. Поет прощається з Онегіним, як би прощався із самим життям:

Прощай, мій вірний ідеале,
І ти, супутнику чудний,
І ти, прощай, натхнення стале
Труда малого. Чар живий,
Поету щастя принесли ви:
Забув я з вами світ бурхливий,
До милих серцем говорив.